

Handwritten signature

КВІФІЛЬСТВО

ЙОГО БАТЬКИ і ДІТИ

Історичний нарис

НАПИСАВ

М. МИКОЛАЄВИЧ

Львів. Еіблотека
АН. УРСР

Л Ї В І В ————— 1 9 3 6

== НАКЛАДОМ ГРОМАДСЬКОГО ГОЛОСУ ==

Самоосвіта — це рідна школа в кожній хаті.

Освіта отвиряє брами до правди і волі

„САМООСВІТА”

дасть Вам освіту і знання. Купуйте книжки „Самоосвіти“, бо вони дешеві і приступні для кожного, а всі разом дадуть Вам знання, з яким можете рівнятися з людьми, що покінчили високі школи. 72 книжки „Самоосвіти“, це народній університет. 72 книжки коштують лишень 17.50 зол. разом з дорученою пересилкою.

НАВЧИТЕСЬ:

історії України від найдавніших часів до сьогодні з 10 книжок; світової історії з 18 книжок; політично-суспільних наук з 8 книжок, науки економії з 5 книжок, географії з 5 книжок, астрономії з 1-ої книжки, біології з 4 книжок, хемії і фізики з 4 книжок, науки про людину з 2 книжок, агрономії з 1 книжки.

Що місяця виходить одна книжка.

Хто замовить усі 72 книжки разом, дістане ще книжкову премію.

Адреса: „САМООСВІТА“, Львів, Мідкевича 7. Конто Чекове П. К. О. 500.872.

Тяжко кривдите себе й своїх дітей, коли до ще Ви не передплатили книжок В-ва „Самоосвіта“

6
10

26347

МОСКВОФІЛЬСТВО ЙОГО БАТЬКИ І ДІТИ

Історичний нарис

НАПИСАВ
М. МИКОЛАЄВИЧ

88305/3

1341

Львів. Бібліотека
АН. УРСР

до
іта

Л Ъ В І В 1 9 3 6

НАКЛАДОМ ГРОМАДСЬКОГО ГОЛОСУ

T3(24x 331)5-484 +
Э377.109 (24x) 35

ЩО Є В КНИЖДІ:

	Стор.
Вступ	3
Що таке москвофільство	5
Роль духовенства в першій половині 19. століття	9
По польщині москвофільство	24
Джерела москвофільства	35
Наслідки політики язичників і мос- квофілів	40
Нове національне відродження	49
Галицька нація	52
Клер і українська мова	56
Клер піддержує падаюче москво- фільство	62
Закінчення	67

ВІДБИТКА З ГРОМАДСЬКОГО ГОЛОСУ

З друкарні Ю. Яськова Львів, Хорущини 23.
тел. 271-89,

ВСТУП.

Від часу, коли ундівсько-клерикальний провід заключив «компроміс» з польською урядовою партією ББ, від тоді ундівсько-клерикальні часописи постійно розписуються широко над «першим успіхом» компромісу між ундо-клерикалами і партією ББ, котрий має полягати в ліквідації москвофільського руху. Ундо-клерикальні часописи «Діло» і «Свобода» та «Мета», «Неділя» й «Нова Зоря» дуже голосно трублять про цей «успіх» при кожній нагоді. Вони вважають, що коли польський урядовий табір при останніх сеймових виборах не визначив у Східній Галичині ані одного москвофільського посла, чи сенатора, а замість дотеперішніх москвофільських бебедь-

ких послів визначив ундо-клерикальних, то це вже означає нібито ліквідацію цілого москвофільства в Східній Галичині.

Варто булоб нам перевірити критично цю хвальбу про ундо-клерикальну заслугу в справі ліквідації москвофільства. Щоб це можна було зробити, то треба дати докладну відповідь на такі питання:

1. *Що це є москвофільство?*
2. *Хто створив і хто його підтримував?*
3. *Чим держалося москвофільство в повоевних роках і чим воно держиться ще нині?*

Щойно коли розглянемо ці питання, побачимо, чи справді мають ундо-клерикали підставу для того, щоб хвалитися «успіхом» у ліквідації москвофільства.

При тій нагоді також пригадаємо собі важніші факти з нашої політичної історії. Це в кожному випадку вийде на користь, бо звісна правда, що історія є учителькою життя. Коли нині всякі назадняки і темнітелі можуть найти ще чимало послуху для своїх безсовісних баламутств, то це є можливе тільки то-

му, що ще багато українських людей не знає докладніше своєї історії.

Що таке москвофільство?

Наперед розберім саму назву «москвофіл». Ця назва складається з двох слів: «Москва» і «філ». Слово «філ» походить з грецької мови і значить по українськи «прихильник» або «приятель». Таким чином слово «москвофіл» значить по українськи «прихильник, приятель Москви». (Подібно є утворених багато інших слів. На примір слово «чехофіл» — значить «приятель Чехів», або слово «польонофіл» значить приятель Польонії (Польщі), слово «камуніфіл» значить приятель комуни і т. п.).

Слово «москвофіл» уживається в нас у подвійнім значінні. Деколи уживають цеї назви для тих людей, котрі признаються до своєї нації, але при тім свою політику орієнтують на союз з Москвою. Так наприклад більшість чеських партій є політично москвофільськими, бо вони орієнтуються

на союз і поміч Москви. Серед Польків є москвофільською партія вшехпольська (або як вона сама себе називає «стронніцтво народове»). Також серед *українських* національних партій були такі, котрі через деякий час провадили москвофільську політику. На примір *українська національно демократична партія* (попередниця УНДА) під проводом Дра Євгена Петрушевича і Дра Костя Левицького провадила свою політику в роках 1919—1924 явно в орієнтації на Москву. Пізніше таку саму москвофільську політику провадила різко *партія «Праці»* під проводом Вячеслава Будзиновського, а менше різко, але також зовсім явно *партія ундівська* в роках 1925 — 1929, коли ундівські посли і сенатори їздили навіть з поклоном до московських комісарів у Харкові. Це *чисто українські* партії, котрих члени признаються до української нації, а тільки з політичних причин орієнтувалися на силу і поміч Московщини.

Але слово «москвофіл» має не тільки *політично - орієнтаційне*, а

також національне значіння. У тім другім значінні уживається слова «москвофіл» тільки у нас. Воно означає тоді таких людей з українського роду, котрі не признають себе за Українців, але заявляють, що вони Москалі. Та на тім не кінець. Такі москвофіли взагалі не признають українського народу, не признають української мови, а кажуть, що українського народу взагалі нема. Вони заявляють, що є тільки один московський народ, що наш народ, це Москалі і тому для нашого народу не повинно бути ніякого письменства в його рідній мові, а тільки в московській. Як відомо, наші давні предки в XI — XVIII столітті називали свою землю *Русь* або *Україна*, себе називали рідше Українцями, а частіше Русинами. Тому, що князі з нашого руського роду підбили були Московщину, то й тамошні люди почали себе називати за своїми князями «руськими» (таким самим способом теперішні Французи називали себе тим іменем за своїми князями з роду Франків з Німеччи-

ни; перед тим вони називали себе *Кельтами*) Отож москвофіли на тій підставі називають себе також *руськими* і кажуть, що вони є *один і той самий народ, що Москалі*. Одним словом у тім значінні слово «москвофіл» означає *національного ренегата*, (відступника), котрий не тільки сам відрікається власного народу, але й ще заперечує цілому своєму народові право до національного існування і свободи.

Отож ми будемо займатися москвофільством тільки в цім другім значінні, то є тим москвофільським рухом, котрий не признає українського народу і його мови, заявляє себе за одно з московським або русским народом. Таке москвофільство галапасувало на наших народніх тілі всюди, по всіх українських землях. Одначе найсильніше розвивався цей москвофільський рух у *Галичині*. Тому в першу чергу треба зайнятися оглядом москвофільського руху у самій Галичині.

З черги треба нам перейти до другого головного питання: Звідки

повстав москвофільський рух? Хто його створив і хто його підтримував? Щоб відповісти на це питання, треба нам коротко оглянути історію уукраїнського політичного розвитку у Галичині і ту роль, яку в ньому відігравало наше духовенство.

Роль духовенства в першій половині 19. століття.

При першій поділі польської держави в 1772. р. відірвано від неї Галичину і прилучено її до Австрії. В тім часі нашу націю покинули були вже *всі вищі верстви*. До нашого народу тоді не признавався вже *ні один пан-шляхтич*. Все шляхотське панство надовго перед тим відреклося зовсім свого народу і спольщилося. Разом зі шляхтою цілковито спольщилося також усе наше *вище духовенство* — єпископи, крилошани, ігумени і т. п. *Нижче духовенство* в 1772-их роках не було ще зовсім спольщене, а тільки частинно. Але в тім не була його заслуга чи його патріотично-національного почування. При-

чина цього була та, що це нижче духовенство на селі було тоді ще зовсім неосвічене, не стикалося в товариськім житті з польськими панами, не могло польською мовою говорити, тому що її не знало. Це нижче сільське духовенство почало польщитися дуже скоро вже *під Австрією*, коли агітація висланників Косцюшківського повстання довела до того, що польські пани поставили собі прямо завдання спольщити наше сільське духовенство. Ту ціль осягнено через вплив на попаді і попадянки, даючи для священничих доньок польських женихів: всяких економів, мандаторів і т. п. В цей спосіб нижче духовенство польщилося дуже скоро; *вже з початком 19 століття* *всеньке наше духовенство* *було зовсім спольщене*. За духовенством перейшло на польщину все заможніше *міщанство*. Таким чином при нашій народі остало на початку 19. століття лише *само селянство*, що коротало свій вік у тяжкій панщині.

Наші клерикали залюбки хваляться, що *нібито* наше духовен-

ство задержало нашу націю від погибелі. На підставі історичних фактів видно, що це клерикальне твердження є звичайною неправдою, обчисленою на незнання історії не-свідомих людей. Щоб теперішні клерикали не могли закинути нам, що може представляємо справу трохи односторонню, то ми подамо тут кілька виїмків із *самих клерикальних авторів* для доказу, що наше духовенство дійсно вже з початком 19. віку було зовсім польське *по духу і по мозі*. Орган католицького духовенства *»Прапор«* з 1898. р. в окремій історичній статті п. з. *»Галицько-руське духовенство в літах 1848—49«* стверджує ось що:

«Діловодство» у трьох «уніятських консисторіях: львівській, перемиській і холмській велося в латинським або польським язичі. Вишча церковна ерархія і впливовий орден Василиян употребляли також польську мову так в товариській бесіді, як і в церкві: і в публичнім житті. Навіть Ставропигіянське Брацтво... свої акти укладало по латинськи і по польськи... Руські виклади на університеті, котрі ~~завів~~ **завів** австрійський уряд в 1787 р., хочаби

щиро пособляти умовому розвитку Русинів, продовжалися лише до 1808 р., бо не найшли у Русинів інтересу і повного з них користання.. І через увесь дальший період аж до 1848 р. чула руська молодь, що пристпособлялася до духовного стану, лише латинський, німецький і польський язик... Навіть науку богочестя подавали катехити по латин. Так виховані священники стали чужими не тільки для свого народу, але для церкви. Вони механічно відправляли богослуження і совершали церковні треби, бачути в своїм стані лише рід ремесла, котре мало забезпечити їх матеріально».

Наша греко-католицька церква в Галичині тоді зовсім не була українською церквою, а *польською «словацько-грецького обряду»*. Духовні уважали себе Поляками, говорили дома з родиною і публічно тільки по польськи, *проповіді з церквях були польські*, а наші *«князі церкви»* (єпископи) не тільки між собою приватно переписувалися лише по польськи, або по німецьки, але й до своїх *«вірних»* видавали *пастирські листи лише з польської мови*. Такі відносини в нашій церкві панували аж до 1848. року, коли *резолуція в Австрії* причинилася до радикальних націо-

нальних змін. В кожному випадку «князі церкви» — єпископи писали пастирські листи по польськи ще й пізніше, бо аж до 1849. року. Одним словом, нашу церкву називали тоді руською лише о стільки, що вона мала за «вірних» наше селянство, а духовенство держалося цієї церкви лише в тій мірі, в якій вона давала їм матеріальну посаду.

Для повноти наведем ще пару виїмків з клерикальних авторів, котрі описують ті часи. Вони не можуть заперечити правдивого стану тодішнього духовенства. Ось церковно-клерикальна *«Нива»* з 1905. року так описує часи перед 1848. роком:

«Кандидат духовний навчився в семінарії кепсько по руськи читати, а про устав церковний, про зрозуміння духа книг літургічних то і бесіди не було. З дому не виніс у тім згляді найменших відомостей. Діти всіх священників говорили тільки польський «пацір» ...Не дивно, що руська інтелігенція, яка рекрутувалася по більшій часті з священничих домів, переходила в латинство... А тепер маємо з них ватяних ворогів-яничарів народу і церкви... На барикадах львівських (польських) певно була половина русинів, а Теофіль Віш-

нєвскі і Капусцінські — то правдиві Русини! А Янцьо Добрянський, редактор *Głos* а відтак *Gazety Narodowej* син руського священика...

Відомі польські діячі і то дуже ворожо настроєні проти рівноправности українського народу — Євзєвій Черкавський, Зиблікевич, Іван Лазрівський, Горнякевич Юліян, парох Константинович Осип, — це сини наших священичих родин. Коли переглянути спис священиків з 1840-их років, то переконаємося, що більшість цих родин взагалі пропала для нашого народу. Ці священичі роди попереходили на польське і тепер вони Поляки. Сьогоднішнє духовенство наше це, у величезній більшості, виходці з сільської маси, виховані в останніх десятиках років.

Наш духовний семинар у Львові через весь час аж до 1848. року не мав характеру нашого національного заведення. Це була по духу і по мові польська школа. Питомці цього семинара, — майже всі сини священиків — були загорілими польськими патріотами і більшість з

них належала до польських тайних організацій, та брала участь у польських повстаннях. Офіційно називали себе члени таких польських тайних організацій „**bracia**“. Коли якийсь польський студент питав другого Поляка про нашого духовного питомця, хто він такий і коли відповідь мала звучати, що це такий член польської організації, то тоді ця відповідь виглядала дослівно так: **To jest polski brat z ruskiego seminarjum!** В 1848. р., під час польських заворушень у Львові, поприходили майже всі питомці нашого духовного семинара в польських »рогатизках« до семинарської церкви і демонстраційно не хотіли їх зняти з голови, на знак, що це польська школа!

Вже вище пояснили ми докладно на основі точних історичних фактів, що все наше духовенство з початку 19 віку було в Галичині зовсім спольщене, уважало себе за Поляків, а в духовнім семінарі у Львові виклади і розговорна мова була польська. З черги варто застановитися, як те споль-

щене духовенство дивилося на народню масу.

Отже на українську народню масу дивилося це наше спольщене духовенство згори, як на „**pospólstwo**“ чернь, хлопство. Наші духовники перлися всею силою в пани і першим проявом їх панської натури була *погорда* супроти народньої маси і її мови, як мови простої хлопської непанської. Саме тому це духовенство перебирало польську мову, бо конечно хотіло відрізнитися від „**prospółstwa**“

Наслідком тої національної і соціальної зради нашого духовенства супроти свого народу панувала безпросвітна темнота нашої народної маси: Духовенство (за дуже рідкими виїмками) зовсім недбало навіть про звичайну християнську *освіту* народу. В тім самім часі польське латинське духовенство старалося про народні парохіяльні школи і про вищі школи в польській мові. В нас про це було глухо. Колиж нарешті в 1816. році була в австрійським уряді зачеплена справа народніх парохіяльних шкіл по наших селах

з українською викладовою мовою, то австрійський уряд остаточно такі школи відкинув, опираючися на такий проречистий звіт в цій справі від львівського австрійського губернатора (Німця):

«Руські парохіяльні школи неможливі, бо не знайдуть для них учителів, тому що самі руські священики уживають тільки польської мови».

Такий був наслідок ополячення нашого духовенства. Не тільки що само воно не дбало про освіту народу, але й ще через його національне відступство ставився австрійський уряд негативно до українських шкіл, хоч зпочатку уряд хотів дати Українцям у їх мові не тільки нижчу освіту, але навіть львівський університет.

На львівському університеті були українські виклади лише до 1809. року. Пізніше їх усунено з університету на вимогу нашого вищого духовенства, котре не хотіло вчитися в мові «черні».

Другим наслідком тої зради був повний упадок світської інтелігенції. Українське *письменство* про-

сто не існувало тоді в Галичині. Наші духовники, якщо писали щонебудь, то тільки по польськи. Як вже сказано вище, до української народньої мови ставилося це духовенство з погордою і презирством. Коли вже треба було з мусу щонебудь написати »по руськи«, то тоді писали якоюсь мішаниною церковно-словянської, польської, московської і української мови. Цеї деревляної мови інакше неможна назвати, як »язичієм«. При тім такий письменник думав по польськи або по німецьки, а щойно з польського стилю перекладав на це мертве язичіє, якого ніхто по путньому не розумів. Все те разом причинилося до того, що в першій половині 19. століття офіційально не признавали українського народу в Галичині. Тут фактично признавали тільки польський нарід, що був двох обрядів: латинського і грецького (щось як Німці є католики і євангелики). Якби не подув західно-європейських революційних національних ідей та національного відродження з Вел. України, то о-

піка клеру над нашим народом булаб довела до того, що сьогодні в Галичині взагалі щезби останній слід український.

В тім часі на Заході Європи почався *новий рух серед поневолених націй* — Чехів, Словінців, Сербів. На *Великій Україні* росла ідея українського національного відродження. Там поводі розвивалося *нове українське письменство в народній мозі*. Разом з тим з Франції від 1830. року з новою силою йшли нові революційні думки про рівноправність усіх людей, про їх свободу і право на щастя.

Поляки в свою чергу готувалися до революційного повстання, яке вибухло в листопаді 1830. р. Польські повстанські діячі старалися прихилити на свій бік ще українську селянську масу і тому зверталися до неї з нелетальними письмами в чистій українській мові. Все те знайшло відгомін серед деяких учених одиниць зпоміж Українців. Вони прийшли на думку, що коли Поляки пишуть до нашого народу українською народньою мовою *в ін-*

тересі польської справи, то українські учені повинні писати українською народною мовою в інтересі самого українського народу.

Всі ті ідеї присвоїв собі в тім часі студент львівського університету і питомець духовного семинара *Маркіян Шашкевич*. Він зразу належав до польської революційної організації, але незабаром з неї **р**иступив. За те другі члени цієї організації зпоміж питомців нашого духовного семинара одержали до виконання вирок на нього: втопити в керниці. Шашкевича якось оминула ця польсько-семинарська кара і він з цілим запалом піддався ідеї українського народного відродження, хочачи створити також у Галичині українське письменство *в народній мові*. Він приєднав для цієї думки також других двох питомців духовного семинара — *Якова Голозубського і Івана Вагилевича*. Ця українська «трійця» у Львові постановила писати українською народною мовою, збирати народні пісні й оповідання та пропагувати серед товаришів таку думку, щоб від те-

пер по українських сільських церквах не виголошувати *проповідей* по польськи, але в українській народній мові. Поза тим ця трійця була зовсім нереволюційних думок, але заявляла свою глибоку лояльність так супроти духовної влади, як і цісарсько-австрійського уряду. Незважаючи на те, ця трійця не знайшла ласки в очах своєї верхньої духовної влади. Коли трійця з'явилася в 1834. році малу збірку творів і народніх пісень п. н. »Зоря« і подала її до цензури, то хоч урядовий цензор поручав цю книжку дозволити друкувати, наша духовна влада зажадала, щоб цю книжку *сconfіскувати*. Наша духовна влада перелякалася самої думки, щоб народня українська мова могла знаходитися в якійсь книжці. Ректор нашого духовного семинара Левицький, що був цензором, казав на приказ митрополита Мих. Левицького цей твір *сconfіскувати* і він взагалі не побачив світа. До того за те ще тягано трійцю по поліції. Трійця всетаки не відступила від своїх думок і в 1837. році надрукувала по-

за Галичиною, в Будапешті, свою збірку в народній мові *»Русалка Дністрова«*. Як тільки ця книжка появилася у Львові, то викликала серед нашого духовенства нову бурю негодування. На донос самого митрополита поліція книжку сконфіскувала і вона не бачила божого світу аж до 1845. р. Не допомогло те, що віденський цензор годився пустити вільно цю книжку. Побідила думка львівського митрополита, який не міг стерпіти, що в друкованій книжці був **„język pospólstwa“**, як він з погордою називав нашу мову. Духовна влада тяжко пімстилася на трійці за те, що вона відважилася пустити *»хлопську мову«* до друкованої книжки. Головацький і Вагилевич мусіли довгі роки ждати на висвячення. Шашкевича, що мав за собою деякі плечі в знатних священничих фаміліях, вправді висвячено скорше, але вислано в далеке гірське село на сотрудника, а потім перекидано зі села до села. Тим унеможливлено йому дальшу письменницьку працю і зломано його здоровля: він помер молодо в 32

році життя. Вагилевича вкінці по 8 роках вижидання висвящено, але передтим він мусів зложити приречення, що він на будуче не буде писати і друкувати ніякої книжки ані в Галичині, ані за границею. (Подібну таку додаткову тяжку кару крім війська наложила трохи пізніше царська влада на Тараса Шевченка). Потім запхали його в бідне село в гори, але й потім консисторія не давала йому спокою та постійно його переслідувала. Вагилевич рвався дальше до наукової праці, яка йому була заборонена. Переслідування і ця заборона вивела його зовсім з рівноваги: він перейшов на протестантизм, а потім взагалі відрікся свого і перейшов до Поляків... Таке було становище нашої духовної влади до перших починів народнього відродження в Галичині. Не диво, що товариші трійці скоро на зовні відреклися своїх молодечих мрій. Один Головацький ще дещо друкував за границею.

По Польщині — москвофільство.

Основна радикальна зміна цих відносин наступила з початком 1848 року, коли з заходу Європи почала йти нова *революційна хвиля*, котра відбилася об Австрію і Галичину. Цісарський абсолютизм упав, *панщину* знесено, народні маси, звільнені з панщини, *почули себе перший раз свободними людьми*. Цей наглий перелім причинився також до національного пробудження. Тоді під впливом того загального, революційно-демократичного подуву почуло себе українським також наше духовенство. Утворено першу політичну організацію «Головну Руську Раду» та політичну газету «Зоря Галицьку». Головна Рада і Зоря Галицька проголосили заяву, що населення Східної Галичини, Північної Угорщини і Буковини — це частина того самого українського народу, котрий живе на Великій Україні та що цей народ є *самостійним народом, відмінним від Поляків і Москалів*.

Окремий візд тодішніх *наших*

учених людей у Львові проголосив, що наше письменство має бути в українській народній мові. Тому «Зоря Галицька» була редагована в народній мові. Її нарід розхапував, бо з запалом йшов до освіти.

Провід усеї політики захопило в свої руки виключно духовенство, бо це була найчисленніша освічена верства.

Тому, що осередок всеї тої політики знаходився при митрополії в св. Юрі у Львові, то і цю партію називано святоюрцями.

Політика цього духовного проводу полягала в тім, що він зовсім не дбав про політичну освіту і організацію народніх мас, але всю свою надію поклав на ласку австрійського уряду. Така політика нашого клеру не може нас дивувати, бо ж ми знаємо, що цей клер у глибині душі був аристократичний і консервативний та взагалі йому не приходило навіть на думку, що можна організувати селянство в політичну партію. Ще менше могло клерові поміститися в голові, що селянство малоб бути основою

і підпорою всякої нашої політики.

Зразу цей стан довго не тривав. Політична сила нашого народу не росла, бо клер не допускав до його політичної організації. Одинокa політична організація *«Голозна Рада»* розвязалась в 1851 р. сама, бо мовляв тепер все зробить нашому народові австрійський уряд сам і тому ніякої організації не треба. А тимчасом, рівночасно польське суспільство організувалося в Галичині у всіх напрямках і тому воно з кожним днем представляло щораз більшу силу. Наслідком того австрійський уряд рахувався з нашим народом щораз менше, а йшов щораз більше на руку Полякам, як організованій політичній силі.

Від 1848 року *святоюрці* нічого не робили для просвіти народу цілими роками. Хоч консисторія мала урядовий нагляд над всіми школами і з обов'язку повинна була старатися про відповідні шкільні книжки, то все одно в тій справі ні вона ні святоюрська партія не робила нічого. Селяни рвалися до освіти, закладали своїми коштами

цілу сітку, народніх шкіл по селах але поволі весь запал до школи мусів погасати, бо не було ні книж^{ки}ки для школи ні учителів. *Протягом 4 років не було навіть марного букзаря.* Правда, моглиб були учительську функцію сповняти місцеві парохы, якби вони не були такі аристократи, але кінець-кінців мусіла ствердити навіть Галицька Зоря, що парохы до того братися не хотіли. Цей клер не дбав навіть о відповідні шкільні *книжки для науки* релігії; так для гімназії їх не було до 1870-их років. Не диво, що коли австрійський уряд обіцяв передати цілий університет і всі гімназії в Східній Галичині в українські руки, то стало все на обіцянці тому, що ніхто з наших клерикальних політиків не старався про відповідні *книжки* для шкіл і відповідне виховання професорів.

Як тільки в Австрії в 1850-их роках запанувала остаточна реакція, то зараз наші святоюрці і взагалі ціла духовна каста стріпала з себе деякий налет демократизму і народолобства, що проявилися

були серед духовенства наслідком тодішнього революційного руху в Європі і в Австрії. Наше духовенство почало назад проявляти назверх свої аристократичні, пансько-шляхотські уподобання. Духовенство почало в своїх домах знову говорити лише по польськи, бо ж — мовляв — трудно, щоб тою самою мовою розмовляти в кухні з служницями і в панських покоях з другими панами — духовниками і собі рівними. Польська мова, як розговірна мова, панувала серед нашого духовенства неподільно аж до 1860 р. Навіть у львівським духовнім семінарі знову вернулася польська мова і нею говорила більшість питомців, як це виразно стверджує клерикальний діяч А. Вахнянин, що в 1860-их роках там учився до духовного стану. На зверх, перед урядами, наші духовники виступали або в польській або в мімецькій мові. Наш духовний семінар переписувався урядово з консисторією деколи по мімецьки. Між тим народні маси, хоч політично невироблені і неосвічені, по скасуванні панщини

поглибили в собі почуття національної окремішності. Почалася соціальна боротьба з дідичами на тлі лісів, пасовиськ і інших громадських прав, які присвоювали собі пани дідичі на шкоду селянства. В тім стані річей наше духовенство вже не могло приступати до селянських мас з польською мовою. За те воно, вірне своїм панським шляхотським поглядам, не хотіло говорити й писати українською народньою мовою, а вернуло назад до того самого *язичія*, котрого воно держалося перед 1848 роком. Цим *язичієм* послуговувалася консисторія, коли видавала, «пастирські листи» чи інші письма призначені для народу. Зоря Галицька перейшла також з 1851 роком на *язичіє*.

Коли наші духовники вже не могли звертатися до українського селянства безпосередно в польській мові, яку вони уважали за панську, то старалися творити *штучну* панську *мозу*, якусь *мішанину* з української, церковно-славянської, польської і російської мови. Цю *мішанину* названо «*язичієм*». *Язичіє* тво-

рили наші духовники на те, щоб назверх відрізнятися від «простого хлопа». Очевидно, що язичіє не мало якогось загально прийнятого правопису, ні словаря. Кожний духовник творив на власний смак і лад свою панську мову, котрої народня маса не розуміла й розуміти не могла і тому *мусіла взагалі відвертатися від книжки*. Отже першим наслідком того реакційного повороту нашого духовенства була *нова хвиля темноти серед народніх мас*.

Як виглядало це язичіє, ширене святоюрською клерикальною партією, можна бачити з кількох примірів, узятих з різних писань в язичії. Ось один примір з першої доби язичія (до 1848):

**Воззрѣнія страшилища въ Пестѣ и Будѣ
наступающаго мѣсяцемъ мартомъ...**

Тутъ прохаживающій удивляю

На что всюдѣ челнки суть воставленны?

Но тепер бурю си споминаю

Где бывали здѣшнѣ оскорблены.

Буря та! злосчастія причина,

Кая, осмѣ лѣтъ уже бѣсила

Но есть осторожности новина

И разположеніе правила,

Можна цей вірш «язичія» читати навіть цілий день, а все одно не можливо вчитати з нього, що властиво схотів сказати автор у цім вірші. Не диво, що той селянин, що навчився письма, не міг читати творів, писаних такою штучною панською мовою і відвертався від книжки.

А ось другий примір язичія з дальшої доби (з 1864 року), друкований в журналі святоюрських каноніків «Слово»:

Бескидъ, Бердо и Выгорлять,
Тисо, Баржо и Бадрогъ!
Возгремите въ гласъ нашъ вспять,
Да гучить весь вѣтровъ стокъ.
Имя русско всѣмъ почтенно,
Племя наше во славѣ
Хоть распукнетъ жолчеблѣдно
Врагъ нашъ и въ тай и въ явѣ.
Горѣ, братья, русски дѣти,
Оставимъ все ветхое,
Сердца, души сѣединити,
Да будетъ намъ первое.
Расперъ есть смерть народа,
Се трубитъ вѣсть давныхъ родовъ
То есть слово русскихъ дѣдовъ
Часть не маєтъ тайника.

Цей вірш виписаний панською мовою нашого духовенства, може в найліпшій разі сьогодні служити

як якась загадка, а не як людська мова для письменства.

Розуміється само собою, що таке духовенство не могло мати серця для дійсної освіти народу. Загал цього духовенства був того погляду, що для селянства або взагалі не треба ніякої школи, або, коли вже школа мусить бути, то вистарчить сама наука письма, без дальшої освіти. Ті виїмки зпоміж духовників, котрі зпочатку руху по 1848 році трудилися для сільської школи, під впливом того пансько-шляхотського настрою загалу духовенства почали тратити активність і зашиватися в свої домашні справи. Молодше покоління духовенства у великій більшості деморалізувалося цим панським духом святоюрських каноніків і взагалі нічого не робило для народнього шкільництва, так, що село було в цій справі лишене само собі. Як ставився загал нашого духовенства до народнього шкільництва ще в 1870-их роках, про це може свідчити стаття «Основи» з 1870 р., котру видавав тодішній голова Ма-

тірної *Просвіти* Юліян Лаврівський:

«На що хлопіві просвіти, коли він так щасливий і задоволений? ...Недоученість зробить хлопа зухвалим; хто буде працювати на хліб, як всі підуть до школи? На що мені учителя якогось, щоб мене контролював? Я маю церкви пильнувати, а не школи!» А слабодухи додають: «Священик, ревний для школи, наразить собі коляготора (польського діди́ча) — не дістане презенти»...

Як ми вже згадали, право нагляду (*інспекторату*) над усіми школами мала тоді *консисторія*. Але вона, перенята цим пансько-шляхотським духом, не дбала зовсім про те, щоб навіть у тих школах, котрі само село собі заложило, були *відповідні книжки* для науки. До 1870-их років не було для вселюдних шкіл ніякого спосібного підручника геометрії, географії, історії науки природи, фізики, і т. д. А ті «читанки» «рускої мови», котрі святоюрці писали для шкіл, були писані таким язичієм, що могли хіба *відстрашити взагалі від науки* не тільки цієї мови, але й взагалі від народу, що нібито мав таку письмєнну мову. Ось один примір в чи-

танки для народніх шкіл, яку видав «Народний Дім», а якої уживано в школах до 1870-их років:

§ 8. Е переходить на ѣ если послѣ е стояча созвучна бралася впередъ до слѣдующого слсга, при перемѣнѣ слова до е малабыся потягнути. На одворотъ ѣ переходить на е, если созвучна, стояча послѣ ѣ бралася впередъ до предидучого слова, сирѣчь до ѣ, в перемѣнѣ слова до предидучого береса. ѣ не есть що иншого якъ лишь дуже стиснене е и звучить острѣише нежь и, — подобно як польске в словах е chleb.

Політика цієї святоюрської партії даліше полягала в тім, що вона держалася лише *урядової клямки у Відні*, не роблячи нічого для освіти й організації народніх мас. Віденський уряд годував святоюрців ріжними обіцянками, але переконавшись, що за нашою клерикальною партією не стоїть *ніяка політична сила* народу, почав від 1860-их років опирати свою політику на Поляках і їм передавати цілу *владу* в Галичині. Тоді саме віденський уряд видав краєвий статут для Галичини, в якому признано *неподільність* східної Галичини разом з польською західною. Краєві

справи мав полагоджувати *львівський сойм*, у котрім виборча ординація з гори передбачувала *абсолютну більшість* польської шляхти і буржуазії. Краєвий статут постановляв, що цієї ординації не може змінити ніхто без згоди двох третин сойму, отже фактично ця ординація і влада польської шляхти й буржуазії мала бути в краю на віки.

Такий політичний *перелім* не розворушив наших каноніків. Вони даліше держалися віденської клямки і сподівалися звідтам рятунку від польських урядників в Галичині хоч якраз Відень віддав владу у цілій Галичині польським шляхтичам. Щойно коли *Австрія програла війну з Прусами в 1866 році*, прийшли наші каноніки до переконання, що віденський уряд і ціла Австрія є так слаба, що її може завалити *Росія*. Всі святоюрці звернули тоді свою *орієнтацію на Росію* та почали від неї сподіватися визволення.

Від того часу виступили москвофільські настрої серед нашого духовенства явно і отверто.

Джерела москвофільства

Ще в попереднім розділі ми згадали про те, що в 1866 р. по проєграній війні Австрії з Прусами виступила наша святоюрська партія з політичною орієнтацією на Росію. До того часу наше духовенство безвиїмково орієнтувалося на ласку й поміч віденського уряду, від котрого сподівалося, що він візьме наш нарід в оборону перед польським натиском в Галичині. Наші клерикали не бачили того, що віденський уряд тільки дровичвся з ними та уважав їх виключно як засіб, при помочі котрого він старався зробити остаточну угоду з Поляками. Уряд страшив Поляків, що ось, коли вони не підуть на співпрацю з Віднем, то Відень проти них піддержить святоюрців. Очевидно, що Відень остаточно волів опиратися на Поляках, бо бачив у них зорганізовану суспільну силу, коли тимчасом наше духовенство нічого не робило для народньої організації. Відень віддав Галичину у неподільну владу Поляків ще в 1861 р. Але наші святоюрці цього не побачили

і щойно в 1866 році переконалися, що Відень видав наш нарід у виключну владу львівського сойму, в котрому забезпечив раз на все абсолютну більшість для Поляків.

Тодішній польський політичний провід, у справі свого відношення до українського народу мав поділенийний погляд. З початку 1848 р. переважав погляд, що взагалі не признавав існування українського народу, а уважав його тільки одним з польських племен. Цей погляд держався серед Поляків ще в 1860-их роках, коли провідник цієї польської групи посол Борковскі заявив у соймі: **Niema Rusi! Jest tylko Polska i Moskwa** Коли наш нарід все-таки не щезав, а будився щораз більше до життя, то й Поляки мусіли признати його існування, але за те провадили таку політику, щоб його зовім *спольщити*. Цю політику перетворювали вони практично в життя від 1861 року, коли дістали повну владу в Галичині. Від тоді не допускали на рішаччі урядові місця наших людей, всі середні школи перемінили на польські, так, що лише 4 нижчі гімназіальні класи у

Львові лишено з українською викладавкою мовою. Рівночасно певні польські групи писали безнастанні доноси до Відня, що все наше духовенство — це фактичні «схизматики» і тому тягнуть за «схизматичкою» Росією. Польська преса без церемонії нападала на кожного нашого духовника, котрий виступав на зовні в обороні прав народу, як на Москаля. Таким чином польська преса від 1848 р. призвичаїла наших духовників до думки, що вони властиво Москалі і тому звертала мимоволі їх симпатії до Росії.

Сама переміна *політичної* орієнтації з Відня на Москву, не малаб таких шкідливих наслідків, якби вона була *тільки політичною* орієнтацією, подібно як у тім часі орієнтувалися на деяку поміч Росії Чехи, Серби, Болгари. Тимчасом святоюрці, котрі до 1866 року заявляли себе руським народом, окремим від Москалів і Поляків, в тім році у своїм органі «Слово» заявили, що наш народ не є самотійним народом, але одним з племен московського народу. В цей спосіб повста-

ла не нова політична орієнтація, але національне відступництво від власного народу. Що спонукало наших клерикалів до такого національного відступства? Передовсім їх пансько-шляхотські погляди на народню масу. Вони вже давніше не хотіли писати і говорити українською народньою мовою, а писали «язичієм», щоб відрізнитися якоюсь панською мовою від «простих хлопів і пастухів». Тому для таких «язичників» зовсім не мало ніякого значіння те, що вони одну мертву мову свого язичія міняли на другу мертву для себе мову — московську, з котрої вони все одно нічого не знали тільки слово «как» і «что». Наші святоюрці знали, що в Росії тою мовою говорять *пани* — шляхта, урядовці, попівство і сам цар. Отже для них це було зовсім природне, що за свою національну мову вони признали «панську мову» — московську.

В Росії в урядових кругах панувала тоді засада *цареславія* і *православія*, то є, що панський консерватизм був звязаний з релігією. Але це власне було ідеалом наших

клерикалів, котрим це було дуже до смаку, що в Росії є «тверда віра», то є, що релігія там є урядовою справою, до якої примушував жандарм і нагайка.

Так ми пізнали ось такі головні причини повстання москвофільства в Галичині: 1) *Неуспіх політичної орієнтації святоюрців на віденський уряд*; 2) *Політика польської соймової більшості супроти нашого народу, що не признавала йому належних прав*; 3) *Клерикалізм, консерватизм і панський світогляд нашого духовенства*.

Москвофільство творили наші клерикали, консисторії, каноніки та їм послухне духовенство. *Батьками москвофільства є наші клерикали.*

Наслідки політики язичників і москвофілів

Політика нашого духовенства за 20 років від скасування панщини принесла нашому народові *страшні й необчислені шкоди*. Щоб собі уявити цю шкоду хоч приблизно, треба мати на увазі, що через цілих *тих дозгих 20 років* не зроблено

абсолютно нічого для просвітної господарської та політичної організації народу. В тім часі не видно ані одної популярної книжки. Правда, в першій переломі по 1848. році założено дві організації — Народний Дім у Львові і «Матицю» та зібрано на них по громадах величезні суми грошей. Але це був через 20 років мертвий капітал, бо ці товариства не робили для освіти абсолютно нічого. Колиж що писало тодішнє духовенство, то писало незрозумілим «язичієм» і цим способом ще відстрашувало письменних селян від «руського» письма. А тимчасом у цілїм світі, а зокрема в Австрії йшов великий політичний і суспільний переворот. Польська шляхта й міщанство цих 20 років використали на інтензивну організаційну роботу, так, що наш нарід лишився не тільки по заду, але й позбавлений всякої політичної сили і значіння. Не диво, що така ненародня, консервативна політика нашого «язичницького» духовенства допровадила до того, що наш нарід зовсім стратив цілих 20 років дорогого і важного часу та опинився під

політичних возом польської шляхти. Того страченого часу, не далось потім відробити ніколи. Тому з цілою рішучістю треба ствердити, що нашу остаточну пізнішу невдачу в Галичині завинило виключно наше духовенство, котре тоді було диктатором у нашій політиці. Це духовенство через цілих 20 років навіть не подумало про освітню працю серед народу, а коли по 20 роках (бо аж в 1868. році заложилася Матірня Просвіта, то це зробила *світська* молодь і то всупереч загалові нашого духовенства.

Вся та політика нашого «язичницького» духовенства впливала з його клерикального, консервативного і реакційного світогляду, котрий на «простого хлопа» інакше не дивився, як на «псякров», подібно, як польська шляхта. (Це історична наука, до чого може довести нинішня паплянина наших клерикальних консерватистів).

Коли в 1866 році перейшов загал нашого духовенства на москвофільське становище, то це не тільки не поправило справи, але ще її погсувало. Духовенство разом з прихиль-

ною собі гореткою світських людей тепер поклало всі свої надії *включно на поміч Росії*. Наслідок цього був такий, що тепер ще була політична причина повної бездіяльності загалу духовенства, бо — мовляв — пощо тут мучитися якоюсь народньою просвітою чи організацією для оборони перед щораз сильнішим натиском Поляків, коли незабаром прийде російська армія і заведе порядок з польською шляхтою. Тоді без труда позбудуться Русини польської влади над собою. Журнал «Правда» з тих часів записує факт, що тодішні клерикали часто виходили на гору Високого Замку у Львові, щоб виглядати, чи вже не наближається російська армія для їх визволення.

Це москвофільське становище загалу нашого духовенства *ще допомагало польській політиці* в Галичині. Тепер доноси польської шляхти до віденського уряду на цілий наш народ знаходили повну віру. Віденський уряд тепер вірив, що не можна давати нашому народові ніяких політичних прав, бо цілий наш нарід це замасковані приятелі

Росії, з котрою тоді Австрія мала напружені відносини.

Але провід наших святоюрських каноніків перейшов солідну єзуїтську школу. Наші крилошани й святоюрські «совітники» з одної сторони надіялися на поміч Росії і вірхали до злиття нашого народу в один нарід з Москалями, а з другого боку явно не мали відваги провадити політики проти віденського уряду. Вони даліше заявляли у Відні свою вірність для австрійського цісарського роду та для уряду, а тільки найсмирненніше просили о поміч проти польської надвлади в Галичині. Віденський уряд приймав ці заяви вірності, користав з голосів наших послів, о. Гушалевича, о. Павликова, єпископа Куземської і інших, але їх заявам не вірив. Уряд зрештою не мав причини боятися опозиції святоюрців, бо знав, що за ними нема ніякої народньої організованої сили. За те він остаточно взяв орієнтацію на польську шляхту й буржуазію, котра через 20 років так не дармувала як наші святоюрці. Тому віденський уряд Байста рішив дослівно так:

Die Entscheidung über die Frage, ob und inwiefern die Ruthenen in Galizien zu bestehen haben, wird dem galizischen Landtag anheimgestellt. (Це значить по українськи: Рішення питання, чи і в якій мірі мають існувати Русини (Українці) в Галичині, полишається галицькому соймові»).

А Галицький сойм, як вже знаємо, мав згори забезпечену муровану польську більшість. Отже справою нашого народу австрійський уряд не хотів тоді взагалі цікавитися, а віддав його на ласку й неласку польської більшості у львівським соймі. Такий був другий наслідок політики нашого духовенства: Продармувавши одних 20 років, віддало воно своєю політикою наш нарід на других 20 років на поталу польської шляхти.

Ця наша клерикальна політика виховала в Галичині тип *політичного крутія*, котрому здавалося, що він обдурює всіх противників, а тимчасом він тільки обдурював себе й свій нарід. Ця політика дволичності принесла нашій народній справі величезні шкоди, бо нарешті нашим клерикальним політикам взагалі ніхто не вірив, коли вони що іншого говорили у Відні, що ін-

шого перед Поляками у Львові, ще щось іншого перед Росією, а зовсім що іншого думали в своїй голові: якби дістати більші користі для своєї *духовної касты*, та при тім для своєї особи. Про нарід думали найменше. Про це свідчать ті десятки *меморіалів*, котрі писали наші духовні політики до віденського уряду з заявами вічного довіря з рівночасними «найсмирненнішими» проханнями: 1) про підвишку платні духовенству; 2) нової єпископської мітри в Станиславові; 3) вибудування дому капітули при св. Юрі у Львові; 4) про надання урядових посад для осіб поданих у залученім списку; 5) надання митроп. титулу тайного цісарського радника; 6) підвищення пенсії для митрополита; 7) іменування посла Ковальського радника окружного суду — радником апеляційного суду. Про те все памятало наше духовенство, а на соціяльну нужду і темноту народу воно майже не звертало уваги. В одних і тих самих руках зосереджувалося *по кількох нащатъ платних посад* і дим способом деморалізовано верхні круги

суспільства до самої кости. Для приміру наведемо один з многих фактів: крилошанин (канонік) львівської капітули о. Теофіл Павликів, предсідник «Русскої Ради» (одинокі політично, організації), побирав рівночасно платню посла до віденської державної ради, платню посла до сойму у Львові, платню референта консисторії, платню пароха Волоської церкви, мешкання в Ставропігії, син діставав державну стипендію на студії — а все таки цей «патріот» мав чоло податися о за-помогу 70 гульденів як... бідний «священик». Таких примірів фамілійної деморалізації можна навести цілий тузін. Традицію цієї політики десятиох посад бачимо ще й нині у Львові, в кругах фундо-хомишинівців. —

Усе те до решти баламутило наших селян та пхало їх у рамена польських агітаторів. Зразу наше селянство послухно й солідно, не зважаючи на натиск польської шляхти, віддавало свої голоси на наших духовних кандидатів та їх поплечників, але потім щораз більше селяни махало на все рукою, коли

бачило, що вибрані послі взагалі селом не цікавилися. Наслідком того при кожних виборах, наших послів було щораз менше (хоч тут грали роллю також і надужиття урядників, котрі виконували великий натиск на виборців). У соймових виборах в 1861 році було наших послів 49, при других виборах 32, а при третіх всього 15. «Правда» з 1876 року пояснює це так:

Селянин все твердо вибирав своїх послів, але тимчасом його біт доходить до руїни, тягарі ростуть без устанку, визиск змагається — а посол «селян» не має навіть на стільки «снисходительности» і почуття обов'язку, щоб стати перед своїми виборцями і проректи до них слово про їх недолю, а свою добру волю. Народ чує, що його заступники голосували ~~за~~ більшим податком і за тягарями, що випросили собі «персональні» запомоги і концесії на банк, він бачив, що агітатори тих заступників (а як де — то і заступники — проводирі) в щоденнім житті таксамо відносяться до народу, як пани старости і банкові ліцитанти, — а нині кажуть йому голосувати на тихже заступників, котрі навіть не показалися на очі».

Бо треба знати, що тоді наші духовники навіть не думали про те, що можна скликати народні віча і

збори. Ту думку поширили щойно пізніше Драгоманів і його ученики.

Нове національне відродження

Наша національна справа в Галичині булаб зовсім пропала, якби наша клерикально - москвофільська течія була пануючою ще дальших 20 років. На щастя в 1860-их роках виступила нова хвиля українського національного відродження в Галичині. Це сталося під впливом творів Шевченка, Куліша й Костоморова, що в тім часі появилися в більшій кількості в Галичині та розбудили серед молоді ідеї народозластятя, української національної соборности та любов до українського простого люду, його мови й звичаїв. Молодь захоплювалася традицією козацької боротьби за Україну без хлопа і без пана. Під моральним напором молоді, перестало тоді наше духовенство говорити дома по польськи. Почалося в Галичині нове українське письменство в народній мові і фонетичним прависом (таким як пишемо тепер, без ніяких непотрібних і затемнюю-

чих зрозуміння українського письма букв *ы, ѣ, ъ*,). Ця молодь почала також думати про *освіту народу* та заложила в 1868. році «Просвіту» у Львові для видавання перших популярних книжок. Цілий той український національний рух називався *народовським*, бо хотів свою працю оснувати на народі і для народу.

Не будемо тут ближче обговорювати розвитку цього українського народовського руху, котрий обстоював і поширював ідею самостійності мови й історії українського народу проти Поляків і Москалів. Тут лише зазначимо, що цілий той рух українського національного відродження провадило молодше покоління *світської інтелігенції*. Загал нашого духовенства був ворожий для цього руху. Ворожо ставилися до українського народного руху також наші єпископи, консисторії та капітули. Для характеристики тодішніх настроїв нашого духовенства супроти українського народного руху варто зазначити, що коколи основателі «Просвіти» у Львові хотіли перед зборами відправити бо

гослуження, то на це не згодився ніюдин наш духовник!

До «Просвіти» не хотіли вступати як члени провідні круги нашого духовенства, а підчинене нижче духовенство не мало відваги йти проти свого проводу. Лише о. Омелян Огоновський, о. Заячківський і о. Качала на всю двотисячну масу духовенства вступили були до «Просвіти».

Отже український національний рух почався як рух світський. Проти нього рішуче виступив загал духовенства за його демократичність, народолобство і за народню мову. Загал духовенства підтримував «язичіє», писав таким півцерковним і півросійським правописом, щоб зблизити нас на зверх до Москалів («етимольотичний правопис»), а в політиці держався реакційного консервативного напрямку з москвофільською орієнтацією.

Галицька нація

Коли від 1866 року в нашім духовенстві взяв верх москвофільський напрямок, то наступив серед

нашого народу новий занепад. Український напрямок був ще слабий і без політичної сили, а загал духовенства майже нічого не робив для народньої організації, оглядаючися на поміч Росії. *Серед духовенства почався знову поворот до польської мови.* «Правда» з 1872 наводить такий факт з поведінки самих провідників «Русскої Ради»:

«На питання, чому говорять між собою по польськи, відповіли: «Малоруська (українська) мова — це мова хлопська, великоруської (московської) — не знаємо, тож говоримо цивілізованим язиком польським.».

Ворожість проводу нашого духовенства до нашої народньої мови була в тих часах так велика, що наші духовники воліли своїх дітей посилати до польських гімназій, як до одинокої української (академічної) у Львові. В 1870-их роках наше духовенство посилало своїх синів до польської гімназії у Львові, де навіть греко-католицької релігії учив їх відомий проводир святоюрської партії о. Лепкий по польськи. Тільки в одній польській гімназії у Львові було понад 70 священичих синів, котрих батьки годилися на

те, щоб їх синів учили релігії по польськи, а митрополича консисторія зовсім не дбала про право рідної мови в навчанні релігії і дозволила о. Лепкому вчити по польськи. Все те діялося з ненависти до української народньої мови.

Між тим австрійський уряд дивився неласкавим оком на москвофільську політику нашого духовенства. Наші єпископи, хоч піддержували москвофільство, але *на зверху* не хотіли виступати як москвофіли, щоб не псувати собі урядової ласки. Але разом з тим вони з глибини душі не терпіли українського народовецького руху, вважаючи його революційною «хлопоманією», котра не держиться клерикального консерватизму. Вони переслідували тих пару духовників, котрі признавалися до українства, давали їм гірші парохії і т. д. (о. Качалу скинув митрополит з декана!). Щоб задержати протиукраїнську політику, а разом з тим, щоб мати ласку в очах уряду, почали наші єпископи в 1870. роках пропагувати думку, що наш нарід у Галичині не є (ані український, ані московський, а так

собі зовсім окремий «*галицько-руський нарід*». Ця акція єпископів і їх прибічників по суті спомагала москвофільський рух. У 1870 році виступив львівський митрополит з окремою політичною платформою, на якій він хотів погодити український рух з москвофілами. Ця платформа митрополита виглядала у найважливіших точках дослівно так:

Мысли для согласного поступованья Галицкихъ Русиновъ въ дѣлахъ своихъ народныхъ:

1. Якъ визнаємъ католическу вѣру съ обрядомъ грек. католическим (славянскимъ-рускимъ), такъ намъ на томъ залежати повинно, щоби си високи добра наши релігійни и церковни не нарушувалися и свята хоронилися...

2. Переданну намъ предками нашими вѣрность к Австріи и еи августѣйшой Династїи маємъ якъ доси такъ и надаль совѣсно хоронити, и обявляти такъ, щоби не дати и самого позора, абы насъ по-суджали о якісь загранични стремленья, или ко присоединенію давной Польши и якоись украинской, якоись малоруской державы...

3. Держачися вѣрно австрійскої конституції маємъ на ей подставѣ розвивати нашу галицько-руську народность... При чом подобає намъ послѣ традиції предков наших почитати ієрарховъ наших, Митрополита нашого, яко природних заступник-

ковъ нашихъ не только подъ церковнимъ, но также подъ народнымъ взглядомъ.

4. Внесений послами рускими до сойма начеркъ згоды (з Поляками) випадає намъ прийняти за підставу, щоби добитися упорядкованья честного сожитія и честнихъ ~~отзоге ій межи~~ польською и рускою народністю....

5. Уживати намъ припадає нашого питомого Галицко-руського языка, якъ онъ въ устахъ народа нашого жиє, и якъ его писатели... наши въ граматикальні правила уложили.. .

Примѣчаніе: Украинщина вообще и такъ звана кулѣшовка въ частности суть нововеденьями противними духови нашого языка галицко-руського... Впрочем украинска литература не дошла еще до такой степени совершенства, щоби могла служити образцемъ и на украинскій языковій жаргонъ грѣшится много произволомъ... Тая украинщина... маєся тимъ залишити, що иначе наступилобы зорванье съ нашою давною литературою и съ нашими церковними книгами...

Ось найважніші точки плятформи митрополита зперед 65 років. Найважніша 6. точка висловлюється про українську мову з погордою, як про жаргон, а в точці 3-тій жадає сліпого послуху також у політиці для приказів митрополита. Якби наш нарід був дійсно слухав сліпо свого «духовного проводу», то сьо-

годні в Галичині Українців взагалі не булоб, бо проти українського руху була ціла наша церковна єрархія.

Клер і українська мова

Уже в попереднім розділі навели ми документ, з якого видно, що наша митрополича консисторія ще в 1870 році мала чоло прилюдно називати нашу мову *«українським жаргоном»*. У цей спосіб називають не мову народу, а якогось шумовиння (на примір *«зłodійський жаргон»*). Вже цей один факт вистарчає, щоб оцінити дійсну роллю нашого провідного духовенства в українським національним відродженні Галичини. Наперед «язичіє», а потім «галицко-руське» становище нашого єпископату піддержувало серед загалу духовенства погорду до української мови і взагалі до національної справи України. *Москвофільський рух держався виключно, як рух клерикальний. Проводили його виключно духовники.* На зборах *москвофільської «Руской Рады»* у Львові бувало на 300 духовників, як

членів, найвище 4 до 5 осіб зпоміж світської інтелігенції. Москвофільський політично-національний погляд заносили в народню масу виключно греко-католицькі парохі; щоб це москвофільське баламутство виполоти, треба було довгих десятків років праці. Серед несвідомого народу держалося москвофільське баламутство так довго тому, що його піддержував авторитет місцевого «єгомостя» і «самого преосвященного» митрополита. Москвофільське духовенство представляло в своїх демагогічних проповідях цілий український національний рух як безбожність «Українців», як змагання проти всякого суспільного авторитету до анархії, безладдя і бунту. Темних жінок страшили, що «Українчики» заводять розпусту і «шлюб на 3 роки». Звісний о. Наумович писав такі нісенітниці несвідомому народові в своїй газеті про український фонетичний правопис (яким ми пишемо й тепер):

«Фонетику, котроюиздаєся органъ Провсѣты «Правда», уважаю за найтяжшую язву, якою Господь могъ покарати Русь нашу».

— Таку демагогію ширило тодішнє духовенства в народі. Найтяжчим лихом уважали ці духовники... український правопис, добре зрозумілий народові, а за те мовчали *про дійсну* язву серед нашого народу, якою було безземелля, визиск на панських ланах, страшна лихва, забирання через панів селянських сервітутів — лісів і пасовиськ — та справжній національний натиск польської шляхти й буржуазії.

Підпору для цієї демагогії знаходив московфільський політичний рух у нашій єпископаті. Для темного селянина це був *рішаючий* доказ у користь московфільства, коли йому «єґомость» показував «пастирські листи» митрополита й єпископів, писані півязичієм і тим самим етимольогічним правописом, котрим писали московфільські лєтючи. Це переконувало кожного вірного греко-католицького обряду, що «правдиві Русини» — в таборі московфілів, а не в таборі «безбожних Українців», до котрих не признався ані один єпископ ані канонік чи декан. Підчеркуємо, що тим етимольогічним правописом пи-

сали урядово всі наші консисторії, аж до 1914, хоч український фонетичний правопис був запроваджений вже... до публичних шкіл 1892 року.

І ще один характеристичний факт. Наше духовенство відчувало так глибоку погорду до української народньої мови, що не допускало її навіть до молитви. Цілими десятиками років церква не допускала до того, щоб наш нарід мав молитви в перекладі на народню мову, як мають усі народи світу. Аристократичне й консервативне наше духовенство стояло твердо на тому, що нарід мусить відмовляти молитви мертвою, незрозумілою мовою церковно-словянською. І той небувалий факт, стоїть до нині. Наш нарід є самотнім на світі, де католицьке духовенство не допускає до приписаних молитов народньої мови. Наш нарід під цим оглядом є просто притчею між народами. Але навіть не був допущений звичайний переклад молитов в той спосіб, щоб побіч тексту церковно-словянського стояв для легшого зрозуміння український переклад. Ще в 1871 році

казав митрополит сконфіскувати й спалити такий переклад молитов на українську мову, зазначуючи виразно в своїм рішенні, що української мови до молитви консисторія і не допустить.

З цілого історичного розвитку москвофільства і українства кожний бачить, що українство було переведене рухом *світським* і розвивалося й росло в силу лише боротьбою з клерикальною заскорузлістю, консервативністю і реакційністю цілого старшого духовенства. В цей спосіб українство зростало як рух народолюбний, демократичний. Колиж деякі круги українського руху йшли на компроміс з клерикалами, то тим самим падала сила українства, бо клерикалізм у нас був лише москвофільський. Треба мати на увазі, що в 1870-их роках українство було в Галичині слабою «партією» в порівнанні з москвофільством. Щойно новий рух *соціалістично - радикальний* розворушив молодь серед інтелігенції та свідоміших селян *серед народньої маси* і в той спосіб рішив побіду, в народі в користь українства, бо за-

брав від москвофільства більшість інтелігентської *молоді* та свідоміших *селян*. Від цього перелому в другій половині 1870-их років москвофільство втрачало силу з кожним днем. Під напором розгону українського національного руху, по волі *молодше духовенство* почало переходити в український табор, хоч консисторії і деканати даліше лишилися москвофільськими твердинями аж до 1900-их років.

Клер піддержує падаюче москвофільство

Ми не будемо тут подрібно переповідати дальшої історії політичного розвитку москвофільства, бо вже доходимо до новіших часів, котрі є більше відомі навіть молодшим читачам. Зазначимо тільки ще кілька важніших фактів.

Перше це те, що ще в році 1907 при першій загальній голосуванні до австрійського парламенту одержали москвофіли в Галичині *майже третину всіх наших народніх голосів*. Це доказує, що москвофільство ще до недавна було значною

політичною силою. — Друге, що варто зазначити, це те, що від 1880 року аж до 1907 року включно йшла українська буржуазно-клерикальна (ундівська) течія у всіх політичних акціях з *тісним* *бльоці* з москвофільським табором. Вибори відбувалися засадничо в *бльоці* обох таборів, а українські і москвофільські посли творили один спільний клуб. При тім молодші українські клерикали робили уступки старшим москвофільським клерикалам, бо при спільних виступах, при спільнім клубі і т. п. резигнували з назви «український» (а називали «рускій», при чому в угоду москвофілам «Діло» і ««Просвіта» відступили від українського правопису через довгі роки. Таке *угодове становище*, яке займали молоді українські клерикали і буржуазна інтелігенція супроти москвофільства через ціле чвертьстоліття, причинялося до моральної підтримки москвофільського руху. Довгий час українські буржуазні політики уважали цілий український національний рух лише за «партію» і так його прилюдно самі називали. Все

те консервувало москвофілів довгі роки в нашій народній організмі.

Третій факт, який треба зареєструвати, це те, що від 1902 року почало москвофільство міняти свою остеперішню тактику. До того часу москвофільський табір держався засадничо опозиційної тактики супроти польської влади в Галичині, а за те був вірно лояльний лише супроти віденського уряду. Від 1902 року зазначився явний зворот у цій тактиці. Тоді вибух був загальний земельний страйк у Східній Галичині, котрий провадили всі три українські політичні партії — соціалісти-радикали, соц.-демократи і націонал демократи. Москвофільська партія видала тоді відозву до селян, щоб не страйкували. В той спосіб вона зазначила свій «консерватизм» і фактично стала в обороні польської шляхти перед слухними домаганнями українського працюючого села. Незабаром, бо вже 1908 року зробив москвофільський табір отвертий виборчий блок з вшехпольським комітетом проти цілого українства і від того часу москвофільський рух був уже явним союз

ником вшехполяків проти українського народнього руху. Це явище є зовсім зрозуміле: хто сам не має сили, той чіпається чужого воза, щоб не пропасти. Так москвофільський реакційний рух причіпився до вшехполяків, бо бачив, що українська національна ідея захоплює щораз ширші народні маси і нарешті москвофільство з поступом народньої свідомости опиниться зовсім без опори в народі. Коли москвофільство держалося ще десь у масах, то виключно як стара форма клерикалізму з почуттям побожності супроти старих церковних букв, трираменних хрестів, (старого календаря і т. п.

З початком 20 століття падав москвофільський рух з дня на день на очах. Він був би згинув нормальною смертю десь біля 1915 року, колиб його не піддержали з одної сторони вшехполяки, а з другої наші єпископські консисторії. По селах цей рух держався виключно старою групою духовенства, добре матеріяльно забезпеченого у порівнанні з молодшим духовенством, прихильним до українства. Це зов.

сім природне явище, бо москвофілів попирали на ліпші парохії консисторії з одного боку, а вшехпольські дідичі як церковні «патрони» з другого. Цей москвофільський рух уступав крок за кроком *перед* напором зрадикалізованих мас, як це можна слідити в кожному повіті: Він держався найсильніше і найдовше у тих повітах, куди з причин різних обставин не міг зайти соціалістично-радикальний рух. (На примір у повітах Жовква, Золочів, Рава Руська, Камінка, Броди, Старий Самбір, Турка, Ліско, Сянік, Горлиці). Це повіти 100-процентоно-клерикальні, а тому найбільше москвофільські.

Упадаюче москвофільство піддержали наші консисторії ще двома окремими способами. Перший з них — це заборона українським священикам заходити до сусідних москвофільських парохій і там закладати українські читальні Просвіти, кооперативи і т. д. — Наслідком того приказу москвофільство жило собі спокійно під боком сусідних українських громад і там консервувалось. Таку заборону видав — як ка-

жуть на домагання намістника Потоцького — митрополит граф Шептицький.

Другий спосіб, яким усі єпископи піддержували московфільство, це було те, що вони приймали знову синів московфільських священиків на теологію і потім надавали їм парохії, де вони пропагували московфільство.

Не зважаючи на те все, московфільський рух бувби падав скорше, якби не те, що його піддержали морально політичні переслідування австрійськ. уряду, котрий з боязни перед московфілами, як приятелями Росії начав їх переслідувати процесами. Це дало московфілам аврелю мучеників і підтримувало морально їх вплив у несвідомій національно масі.

Закінчення

Велика українська революція у 1917—20 роках так глибоко перерала уми й серця українських народніх мас, що московфільство щезало на очах. Богато колишніх московфільських діячів побачило свою

помилку й перейшло прямо в український табор. Події в 1917-20 роках доказали, що українська національна ідея є оправдана, а москвофільство є явищем реакційним і для розвитку народу шкідливим. Коли в 1921 році почав відновлятися політичний рух, то всюди там, де прийнялися хоч частинно радикальні ідеї, москвофільство як національне відступництво щезало.

Але за те воно лишилося до нині всюди там, де ще живе традиція старого клерикалізму. Відомо, що на зверх проявляється цей старий клерикалізм своїми симпатіями до старих церковних букв, трираменних хрестів і навіть старого православія. Кожному ясно, що світський, поступовий рух таких форм не мігби держатися. Тут слід підчеркнути, що ті москвофіли, котрі зривали з цим консерватизмом і клерикалізмом, тим самим переходили в український національний табор.

Відновлений москвофільський клерикалізм намагалися використати проти Українців деякі польські чинники і піддержували його до останнього року. Щойно в 1935 р. ця

підтримка зовсім змаліла і з того факту намагалися ундо-хомишинівці викувати для своєї політики аргумент, що мовляв їхня політика зліквідувала москвофільство. Все те пуста балачка, бо — як ми бачили з історії — москвофільство не походить з польського уряду, а з інших причин, у першу чергу з нашого клерикального консерватизму. Зліквідувати це москвофільство можна тільки разом з цим клерикалізмом, а це може зробити поступовий рух.

Урядова підтримка сама з себе ніякого *масового* руху не створить, а урядове переслідування ніякого масового руху не викоринить, як він має коріння в потребах мас.

З історії москвофільства ми переконалися, що його батьками є: клерикалізм і консерватизм. Історія вчить нас, що оба ці напрямки нічого іншого не приносять зі собою як тільки шкоду для цілого народу.

**Знаєте, що найстаршим і найліпшим для
села часописом, який виховує, освічує і
організує всіх українських працюючих
людей є**

ГРОМАДСЬКИЙ ГОЛОС

Громадський Голос з а л о ж и л и
основоположники українського соціалістич-
ного руху Іван Франко і Михайло Павлик
ще в 1895 р. □ Громадський Голос, це ви-
пробований, старий приятель українського
селянства, який за 40 літ праці виказав
ділом, скільки світла й правди вносить він
у селянську хату. □ Громадський Голос
подає найвірніше події на всіх українських
землях. □ Громадський Голос боронить
права всього українського працюючого на-
роду через весь час непохитно. □ Громад-
ський Голос подає постійно та приступно
для кожного господарські і правничі поради.
□ Громадський Голос учить, як треба бо-
ронити й здобувати українському селянству
й робітництву свої права.

Адреса: Громадський Голос
Львів, вул. Міцкевича ч. 7.

Передплата 2.20 зол. у чвертьрік, 4 зол. за
пів року, 8 зол. за один рік. Чековеkonto
ПКО. 151-520 або 500-950.

10.50x) 2, 04 (1986)

3923

Передплачуйте і поширюйте

Одинокий часопис молоді!

Від січня 1932 р. виходить у Львові
місячний часопис молоді, п.

„Каменярі“

„КАМЕНЯРІ“ — об'єднують біля себе всю
свідому українську молодь, яка до них
дописує про своє життя.
„КАМЕНЯРІ“ — містять історичні повісті,
оповідання, вірші, загальні уваги про на-
родне життя; поради для самоосвітників,
про громадянське виховання, про спорт
і руханку; цікаві умови гри і забави, до-
писи про працю молоді в товариствах.
„КАМЕНЯРІ“ це одинокий часопис молоді.
Старші мають багато своїх часописів,
діти мають також кілька. Лише молодь
має цей одинокий свій часопис. Тому всі
товариства і кооперативи повинні його
передплачувати для своїх молодих членів.

ПЕРЕДПЛАТА:

в краю виносить лише 2 зол. на цілий рік,
а 1 зол. за піврік. За границею пів долара
в рік. Адреса Редакції: „КАМЕНЯРІ“, Львів,
вул. Міцкевича 7. Число почт. чека 500.901.

КВІФІЛЬСТВО

ЙОГО БАТЬКИ І ДІТИ

Історичний нарис

НАПИСАВ

М. МИКОЛАЄВИЧ

Львівська бібліотека
АН. УРСР

Л В І В ————— 1 9 3 6

НАКЛАДОМ ГРОМАДСЬКОГО ГОЛОСУ —————